

Nijolė TUOMIENĖ

*Lietuvių kalbos institutas***RAMAŠKONIŲ ŠNEKTOS *o* IR (*i*)*io* KAMIENŲ DAIKTAVARDŽIŲ KIRČIAVIMO YPATYBĖS**

0. Šiame straipsnyje užsibrėžta žvilgterėti į kadaise lietuviškiausio Baltarusijos teritorijoje Ramaškonių kaimo ir jo apylinkių (Baltarūsija, Gařdino sritis, Varanāvo r.) lietuvių šnektą. Pietų aukštaičiams priklausanti salelė yra tarp Benekáinių, Dievėniškių, Geranainių, Pereigónių bei rajono centro – Varanāvo. Kalbinė medžiaga autorės rinkta gimtosiose apylinkėse 1991–1999 metais iš geriausiai lietuviškai kalbančių vietinių žmonių, gyvenančių Armōniškių, Kaulėliškių ir Varanāvo parapijų kaimuose (maždaug 12–15 km į pietus nuo valstybinės Lietuvos sienos). Minėtose parapijose telikę keli kaimai, kur šiuo metu dar galima išgirsti lietuvių kalbą: Biliai (2 žmonės), Bieliūnai (1 žmogus), Stanišiai (2) Tūsamonys (1), Ramaškónys (5), Navasėdai (1), Dařzininkai (1) (br. Agaródniki), Armōniškės (1). Ir gerai mokėję šnektą žmonės dabar baigia pamiršti – vietiniams senbuviams galimybių bendrauti lietuviškai beveik nėra: kaimynai kitakalbiai. Šioje pietrytinėje lietuvių ir baltarusių (gudų) bilingvizmo salelėje (plačiau žr. Чекомонас 1988, 37–54) visiškai baigia įsigalėti baltarusių kalbos atmaina, kurią lietuviai tebevadina gudų kalba, o lenkai ir baltarusiai – „prosty jazyk“, „prosta mova“. Šią kalbą puikiai moka visi gyventojai. Beje, senesni dar neblogai prisimena ir vartoja lenkų kalbą, – ja atliekami tikėjimo, bažnyčios ritualai. Rusiškai dažniausiai bendrauja jaunimas, vietinė administracija. Tad lietuvių šnektai nebeliko vietos jau ir šeimos aplinkoje. Šie įrašai yra paskutinių Ramaškonių šnektos gyventojų, kurių gimtoji kalba lietuvių. Toliau lietuviška tradicija jau nutrūkusi.

1. Pateikėjai, nuo seno būdami dvikalbiai ar net trikalbiai, be abejonės, nevienodai prisimena gimtąją lietuvių šnektą:

a) sąlygiškai jaunesnės kartos (maždaug 60 metų) žmonės dažniausiai bendrauja baltarusiškai¹, tik šeimos aplinkoje dar ir lietuviškai. Skaito rusų, lenkų kalbomis,

¹ Vietiniai gyventojai sąmoningai skiria oficialiuosius pavadinimus *baltarusis*, *baltarusių kalba* nuo neoficialiųjų *gudas*, *gudų kalba*. Jų supratimu, *baltarusių kalba* vadintina oficialesnė bendrinė baltarusių kalba, kuri apylinkėse nevartojama. Sakydami *baltarusis*, jie turi galvoje, kad tai kito tikėjimo (stačiatikių), nevietinis žmogus. Tad senesnis lietuviškas pavadinimas yra *gudas* – „vietinis gyventojas, katalikas“, *gudų kalba* – „vietinė baltarusių šnekta“.

Straipsnyje vartojamas oficialusis, lietuvių kalbotyroje tradicinis kalbos pavadinimas *baltarusių*. Etnonimo reikšme vartojamas vietinių gyventojų išlaikytas senasis pavadinimas *gudas*, *gudai*.

mąsto jau vien baltarusiškai. Šios kartos žmonėms abi kalbos visuomet yra greta, todėl nejausdami jokio nepatogumo į savo lietuvių kalbą jie įterpia atskirų baltarusiškų žodžių ar formų. Bendraujant susidaro įspūdis, kad čia tiesiog painiojamos dviejų pagrindinių krašto kalbų normos arba bandoma pritaikyti savo kalbą prie aplinkinių kalbos (plačiau žr. Grumadienė 1996, 193). Kai kurie pavartoti žodžiai ar atskiros žodžių formos kelia tam tikrų abejonių: jos gali būti tiek okazinės, tiek ir „naujosios“, atsiradusios dėl intensyvių kalbų kontaktų;

b) vyresnioji karta (senesni nei 80 metų) astovauja tradicinei pietų aukštaičių tarmei. Gerbdami protėvių tradiciją, seniausieji su lietuviškai mokančiais savo kartos žmonėmis nuolat bendrauja lietuviškai. Kalbantis į akis krinta jų šnektos turtingumas, vaizdingumas, gausus žodynas. Be to, 80-mečiai neišvengė bendrinės lietuvių kalbos įtakos. Baigę prieškarinio lietuviškas pradinės mokyklas, jie puikiai skaito, kai kurie ir rašo lietuviškai, žiūri Lietuvos televiziją, klausosi lietuviškų radijo laidų.

Kitose lietuvių kalbos ploto tarmėse kalbininkų paprastai yra pastebimas ir aprašomas vis labiau ryškėjantis jaunimo ir vaikų kalbos skirtumas. Ramaškonių areale² lietuviškai kalbančių jauniausios kartos žmonių bei vaikų jau nėra.

2. Šio darbo tikslas – apžvelgti pagrindinius vyriškojo linksniavimo daiktavardžių (paprastųjų ir darinių) kirčiavimo ypatumus, bandyti paaiškinti sistemos kitimo motyvus. Nykstančios šnektos daiktavardžių kirčiavimo analizei parinktas vienas stipresnių linksniavimo tipų – vyriškieji *õ* ir *(i)ĩõ* kamienai. Ankstesnėje kalbinėje literatūroje aprašydami pietų aukštaičių šnektas, kurioms priklauso ir dabartinės Baltarusijos šiaurvakarinis pakraštys (Senkus 1958, 186; Šukys 1960, 180–181; Grinaveckienė 1960, 175; Zinkevičius 1966, 31–33; Vidugiris 1969, 169 ir kt.), autoriai detalesnės kirčiavimo analizės nepateikia, tik pamini svarbiausius šnektos ir bk skirtumus: kitoks kai kurių priesaginių daiktavardžių, veiksmažodžių kirčiavimas, antrinio kirčio buvimas. Vėlesniuose darbuose smulkiau aptiriamos konkrečios kirčiavimo kitimo kryptys, išsamiau komentuojamos jų radimosi priežastys (Girdenis 1991, 33–34; Grinaveckis 1991, 110–119; Grumadienė 1988, 144–147; 1992, 11; 1994, 101–104; Lazauskaitė-Ragaišienė 2000, 159–169; 2001, 97–107; Marcinkevičienė 1999, 27–32; Mikulėnienė 1992, 13–14; 1993, 95–99; 1996, 148–154; Stundžia 1981, 185–198; 1984, 86–92; 1992, 71–82, ir kt.). Taigi remiantis šiuolaikiniais darbais ir juose naudojama metodika, jau įmanoma nustatyti pokyčius, neseniai atsiradusius tiriamosios pakraštinės šnektos kirčiavimo sistemoje. Lietuvių kalbai areale prarandant imunitetą, šalia senųjų slavizmų šnektoje

² Šį terminą pirmasis pavartojo V. Čekmonas (Чекмонас 1988, 37–54). Beje, jo straipsnyje aprašytasis Ramaškonių arealas yra daug platesnis. Šnektos duomenys rinkti 1983–1986 metais kompleksinės ekspedicijos metu. Šiame darbe panaudota medžiaga rinkta praėjus beveik dešimčiai metų – 1991–1999 metais. Per tą laikotarpį žmonių, kalbančių lietuviškai, kaimuose sumažėjo dvigubai, tad ir aprašomasis arealas smarkiai susiaurėjo.

gausėja naujųjų, kirčiuojamų jau beveik nesilaikant lietuvių kalbos taisyklių, todėl aiškinantis Ramaškonių šnektos akcentinių gretybų gausumą, labai svarbus savumo ir svetimumo faktorius: ar žodis yra savas, ar svetimas.

3. Pasirinktas toks tyrimo objektas: lyginamos *õ* ir (*i*)*ĩõ* kamienų daiktavardžių paradigmos, užfiksuotos dviejų pateikėjų kartų kalbos įrašuose. Kalba tirama, pasak W. Labovo (Л а б о в 1975, 203), stebimuoju, t. y. realiu laiku: lyginama kelių kartų, dabartiniu metu gyvenančių tiriamosiose apylinkėse, lietuvių kalba, padarius prielaidą, kad vyresniosios kartos duomenys rodo kalbos būklę maždaug prieš 70–80 metų, o jaunesnės kartos – nelygu žmogaus amžius – prieš 30–50 metų. Taip įmanoma nustatyti, kokia šnektą buvo prieš pusšimtį metų, kaip ir kada radosi inovacijos. Tyrimui iš įrašų buvo sudarytas išsamus nagrinėjamų kamienų žodžių sąrašas. Atlikus pirminę fonetinę ir morfologinę kalbos duomenų analizę³ ir sudarius akcentines bei linksniavimo paradigmas, atsirado galimybė nustatyti kalbos kitimo pasekmes skirtingoms atstovų kartoms. Tuomet gauti duomenys buvo diferencijuoti pagal šnektos pateikėjų amžių. Toks analizės būdas, W. Labovo teigimu, leidžia įvertinti ir per ilgesnį laikotarpį vykusio kalbos kitimo rezultata, suformuluoti jo priežastis bei mūsų atveju prognozuoti galimą tų pokyčių poveikį tarmės kirčiavimo sistemai (plačiau žr. Л а б о в 1975, 203–206).

4. Taip suregistruoti kalbos duomenys parodė, kad nykstančios Ramaškonių šnektos dviskiemenių ir daugiaskiemenių *õ* ir (*i*)*ĩõ* kamienų daiktavardžių tiek baritoninio, tiek oksitoninio kirčiavimo paradigmos išlaikyta pakankamai daug senovės relikto, paprastai užrašytą iš senosios kartos atstovų. Suskirsčius žodžius pagal akcentines paradigmas⁴, aptikta ir naujų reiškinių, būdingesnių sąlygiškai jaunosios kartos žmonių kalbai. Gyvoji šnektos vartosena parodė, jog kartais tiek seni, tiek nauji kirčiavimo dalykai abiejų kartų atstovų kalboje būna gerokai sumišę, įvairuoja – tai sudaro sunkumų nustatant rūpimo žodžio kirčiuotę ir priskiriant savitas daiktavardžių vienskaitos ir daugiskaitos kirčiavimo ypatybes tam tikrai žmonių kartai, tam tikram šnektos raidos laikotarpiui.

5. Dėl įvairių priežasčių ypač paribio tarmėse nuo seno pastebėtas polinkis į nedėsninę linksniuojamųjų žodžių kirčiavimą bei sistemos paprastinimą. Ramaškonių šnektą nėra išimtis. Jau senokai įrodyta, kad visoms pietinėms aukštaičių tarmėms būdingas kirčiuočių mišinys, akcentinių variantų gausa, polinkis į galūninį kirčiavimą (Vidugiris 1959, 207–209; Lipskienė, Vidugiris 1967, 195–196;

³ Akcentinės bei linksniavimo paradigmos buvo sudarinėjamos iš rišlios kalbos tekstų, informantus specialiai apklausus pagal „Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programos“ morfologijos anketą (Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programa, sud. D. Mikulėnienė, K. Morkūnas, Vilnius, 1995).

⁴ Čia didesnis dėmesys kreipiamas į kirčio vietą žodžio paradigmoje, į priegaidę atsižvelgiama mažiau. Taip elgiamasi todėl, kad, neatlikus eksperimentinių ir audicinių tyrimų, nesiryžtama tvirčiau apibūdinti kartais aiškiai niveliacijos procesų paveiktą šnektos prozodiją, ypač priegaides.

Grinaveckis 1972, 181–186; Naktinienė, Paulauskienė, Vitkauskas 1988, 8; Grumadienė 1994, 102–104; Mikulėnienė 1996, 148–149, ir kt.).

6. Aptardami kirčiavimo sistemos įvairavimą, kalbininkai paprastai dažniau nurodydavo fonetines jo priežastis: esą prasčiau skiriamos ilgųjų balsių priegaidės rytų ir pietų aukštaičių tarmėse (Stundžia 1984, 86), tvirtapradė priegaidė pritampanti prie tvirtagalės (Grinaveckis 1991, 110–111) ar supanašėjęs tų priegaidžių tonas (Naktinienė, Paulauskienė, Vitkauskas 1988, 8). Tačiau iš seniausių šnektos atstovų, dar puikiai kalbančių tradicine pietų aukštaičių tarme, dabar užrašyta labai daug *õ* ir *(i)jõ* kamienų (taip pat ir kitų kamienų) daiktavardžių formų su gerai išlaikyta tvirtaprade priegaide, pvz.: vns. ir dgs. vard.: *kur_agli·nai tĩ·jũ·piřkæ stõ·vé·i* // *kõ·ks iš·mani artõ·jis* // *dabeř. brá·ngu·s ká·ilei* // *kadũ* ‘kadaise, kažkada’ *mũ·s visi. ká·imai li.tũ.viškai ũ·tarvyjo* ‘kalbėjo’ // *pærkũ·nas ci(g)_grá.užã / aš·ká·rvi·namõ* // *ĩtai_vis pratẽ·vei mũ·s pã·sakojo* // *ar_tvá·rtai*⁵ *aždarũ·ta* // dgs. kilm.: *iš_ãlksni·nu. ki.k má·lkoš ètvæžem* // *si·nõ·ju*⁶ *cig_prygamĩ·nĩsu* / *bũs piřcis* // *l'etuũ·mõ·ki.toju. daugẽ·s* ‘daugiau’ *cẽ nãlá·ido* // dgs. gal.: *vẽškiř grũ·dus benæ·ká·ini·sna* // *zĩdas* ‘senelis’ *dã·rõ mæzægiñus* ‘medinius’ *ká·ušus* // *nuvã·i kaimĩ·nus pẽšãukẽ* // *võkeceĩ. išvã·rẽ læ·ņkus*⁷ // *nuskiř.pk plá·ukus* // *kã·cinas pũ·°dus pagũ·ryno* ‘sudaužė’ // *pẽř·davãu in_tuř·gãus sã·mẽus* // *vĩ·naz* ‘vienas’ *pas_tẽ·vus á·ugãu* // *ãžrakiņk tvá·rtus* // dgs. įnag.: *tũsamõnu. žmõ·nes pagõ·nais vazĩno*. Pavyzdžiai liudija, kad kamieno akūtas šioje šnektose, kaip ir gretimose pietų aukštaičių šnektose, iki šiol pakankamai gerai išlaikytas ne tik dvibalsiuose (plg. Mikulėnienė 1996, 149). Šios grupės informantų kalboje nesunkiai išgirstamos tiek ilgųjų kirčiuotų balsių, tiek dvigarsių priegaidės. Vyresnioji karta beveik visais atvejais jas skiria, pvz.: *be_bãlno ã·nas aĩjõ·jo* // *tu_·ká·lnu. pušynẽ·lu vazĩna* // *tĩ·mũ·s læũ·kas bũvi·s* // *pã·isi·k / dú·°noĩ plá·ukas* // *eĩ·nam per_vũpi / bõ·apliņ·kui læņ·kas zĩzeliš* // *mũ·s parã·fijos kũnigas læ·ņkas* // *tõ·ks šãl·cis spã·una* ‘spaudžia’ // *sutvarkĩ·k stã·lẽus* // *ũn šã·ukštas po_stalũ* // *ar_çã žmõ·gãũ·s šãũ·ksmas* – tai rodo, kad jų šnektos kirčiavimo sistema pakankamai išlaikyta.

7. Tačiau to jau negalima tvirtinti išklausius jaunesniosios kartos atstovų šnektos įrašus – dažnai girdima gana ryškių pakitimų, kadangi priegaidės šios kartos žmonės prasčiau skiria ne tik žodžio galo, bet ir priešpaskutinio skiemens pozicijoje. Jaunesniosios kartos kalboje iš po kojų išmušamas pats kirčiavimo pamatas: visais atvejais akcentuojamas pirmasis dvigarsių dėmuo, pvz., bk 1, 2 akcentinės paradigmos dviskiemenių ir daugiaskiemenių *õ* kamieno daiktavardžių vns. vard.: *bã·lsas, kã·mpas, læ·ikas, læ·ukas, skã·usmas, švi·rnas, pi·lvas, vé·rgas* ‘vargas’, *vĩ·lkas, žã·ibas*, taip pat

⁵ Vartojama ir galūninio kirčio forma, greičiausiai apibendrinta reikšme: *su_visũ* ‘visiškai’ *tušci kaimãĩ_·jãu* // *ka(p)_pavã·sarbis / tvartãĩ. apsã·mtã* //

⁶ Dėl balsių redukcijos žr. toliau.

⁷ Kartais šis linksnis vyresniųjų sukirčiuojamas ir galūnėje: *kai_læņkus išvã·rẽ / atã·i rū·sai* //

(i)jõ-kamienių: *kí.rvis, krá.ujas, pá.ukščys, šá.ĺcis, vé.ršis*. Jaunesniosios kartos pastarųjų metų įrašuose girdima stipri kirčiuoto šaknies *a*, ypač esančio dvigarsių sudėtyje, redukcija: *pė.ršas, dė.ržas, kė.mpas, spė.rnas, šė.ĺcis*. Galūnėje *a* redukcija dažnesnė *ā* kamieno daiktavardžių formose: *galvè / galvès, raņkè / raņkès, šakè / šakès, spalvè* ir pan. Rišlios kalbos tekstuose, užrašytuose iš jaunesniosios kartos atstovų, suregistruota apie 60% tokio tarimo pavyzdžių, o užrašytuose iš vyresniųjų – vos 25%.

8. Priegaidžių žymėjimo klausimas gana keblus. Vidurinė priegaidė⁸ čia – tvirtagalės priegaidės alotonas (plačiau žr. Mikulėnienė 1993, 95–97), todėl skiriasi nuo tos vidurinės priegaidės, kuri susijusi su trumpojo kirčiuoto balsio pailgėjimu („pusilgumu“) (žr. Garšva 1977, 77–78). Ji atsiranda ir tada, kai šnektose vienbalsinami tvirtagaliskai kirčiuoti *ie > i*, *uo > u*. (kaip ir pietų aukštaičių pietinėje dalyje, Dievėniškių, Gervėčių, Lazūnų, Pelesės, Zietelos šnektose), daugiausia dviskiemeniuose žodžiuose: *kí.mas, kú.las, šní.gas, šý.nas, ví.drás*. Senoji ramaškoniškių karta juos ištaria ir sveikus (*aždaró·(k) kiēmo vartùs // kap_sùjėmę miēgas // žiemà gili. / šniēgo dāũ.k // ar_šiēnu·jāu_sùvæžēī // dá.r viēdru·inpi.lk*⁹) arba su nežymiu vieno iš dėmenų atspalviu: *vī.enas jú.°kas iš_tū: vaikū· // iškašāu krī.°nu. // vē.ī šī.°nu·sulijō* (dėl (i)u kamieno žodžių žr. Tuomienė 2001, 156–169). Tai rodo, kad paribio šnektose plinta kirčiuotų dvigarsių priegaidžių defonologizacija, šią tendenciją stipriai palaiko slavų kalbos: baltarusių ir lenkų kalbų pavyzdžiu kirčiuoto skiemens branduoliu laikomas tik balsis (mišrieji dvigarsiai šiose kalbose neskiriami) (Mikulėnienė 1993, 98). Aprašomos šnektos jaunosios kartos informantų lietuviškuose žodžiuose kirčiuotų dvigarsių priegaidžių priešprieša visais atvejais realizuojama tik pirmajame balsiniame dvigarsių dėmenyje, t. y. iš priebalsinio, tiksliau – sonantinio, dėmens atkeliamą į balsinį dėmenį, todėl išnyksta pati priešprieša. Tačiau šios kartos žmonių kalboje abi ilgųjų kirčiuotų balsių priegaidės realizuojamos pakankamai aiškiai, pvz., *ō* kamieno: *klú.ni a_nei_grú.do / iš_tō prū.do acigė.rėm; iš_gru_šō·s ‘kriaušės’ sciprūs kō.tas // kuř.tā.vō prō.taz būvō; kap_ateī.na rī.tas tas_vē.lanas prapū.lā ‘velnias prapuola’ // kōžnas ‘kiekvienas’ žī.das turė.ī sā.vō krá.utuvi // jō kamieno: paz_brō.li pabú.šu // kãũ.lā pazdã.rus guōli; čyğō.nas žã.mēs nedī.rba // apšireņ.gis kα(p)_pagō.nas; žã.mę gærà / vī.nas ‘vienas’ mō.lis // kōkī.s jō_svō.rūs; ce_sã.nas šō.kis // mú.s ú.kis mã.žas.*

9. Pasak Z. Zinkevičiaus, „toje pačioje vietoje vartojamos kelios gretiminės formos rodo nefonetinę kirčiavimo variantų prigimtį, todėl pirmiausia aiškintinos senovinio

⁸ Gal būtų tikslinga čia pažymėti tik kirčiuotą skiemenį, nes tokiais atvejais priegaidė labai neaiški. Tačiau straipsnyje dar laikomasi tradicinio priegaidžių žymėjimo, t. y. vidurinės priegaidės ženklų čia žymima: tvirtapradės ir tvirtagalės priegaidžių alotonai (ypač dvigarsiuose, suvienbalsėjusiuose dvibalsiuose), dėl kirčio pailgėję buvę trumpi balsiai.

⁹ Pietų aukštaičių tarmė, skirtingai nei rytų aukštaičių uteniškių, turi du, o ne tris balsių ilgumus, todėl ne visada tvirtapradiskai kirčiuotas dvigarsis ilginamas. Jei ilginamas – beveik iki ilgojo. Fonetiskai transkribuojant čia žymima tvirtapradė priegaidė ir pusilgumas, „grynajam“ ilgumui neprilygstantis.

kirčio primiršimu ir vėlesniu jo analoginiu išlyginimu“ (Zinkevičius 1979, 91). Šį reiškinį, užfiksuotą ir aprašytą dar iš pirmųjų dialektologinių ekspedicijų įrašų, paplitusį ne vien tik pietų aukštaičių šnektose, yra išlaikiusi senoji ramaškoniškių karta. Kad analogijos principu išlyginamas kirtis nėra visai naujas reiškinys, liudija senieji raštijos paminklai bei periferinės, ypač užsikonservavusios, nes nuo kitų lietuvių tarmių izoliuotos, lietuvių šnektos. Kirčiuočių mišimo priežastis čia nėra vien slavų kalbos, nors pastarųjų apsuptis – vienas iš sistemą klibinančių veiksnių (plg. Mikulėnienė 1993, 96; 1996, 149).

10. Iš sudarytų analizuojamų kamienu žodžių paradigmų matyti, kad Ramaškonių šnekteje linkstama į morfologinį akcentinės paradigmos išlyginimo modelį (reiškinys fiksuojamas ir dviskiemenių būdvardžių, skaitvardžių bei įvardžių paradigmoje): aprašomųjų *õ*, (*i*)*iõ* kamienu daiktavardžiai skiriami į koloninio ir galūninio kirčiavimo tipus (žr. Grinaveckis 1977; Grumadienė 1988, 1994; Mikulėnienė 1996). Koloninio kirčiavimo priežastis gali būti tiek analogija, tiek priegaidžių niveliacija (plg. Grinaveckis 1977; Grumadienė 1988, 144–148). Dėl nuolatinės baltarusių šnektos įtakos sutrinka priegaidžių ryšys su kirčio vieta tam tikrose žodžio formose (Grumadienė 1994, 104). Tai ypač būdinga sąlygiškai jaunesnės kartos lietuvių kalbai. Akūtinės šaknies dviskiemeniai daiktavardžiai šios kartos kalboje kirčiuojami kaip tvirtagaliai – atraminiuose linksniuose kirtis nušoka į galūnę, t. y. trečiosios akcentinės paradigmos žodžiai kirčiuojami pagal ketvirtąją. Pavyzdžiui:

Vienaskaita

V. *grú·das, l̥p̥šĩ·s, šá·udas, t̥·vas*

K. *grú·d̥o, l̥p̥šĩ̇, šá·ud̥o, t̥·v̥o*

N. *grú·du, l̥p̥šĩ̇u, šá·udu, t̥·vu*

G. *grú·du, l̥p̥šĩ̇, šá·udu, t̥·vu*

Įn. *gru·d̥ù, l̥p̥šĩ̇ù, šá·udu, t̥·vu*¹⁰

Vt. *gru·d̥ì, l̥p̥šĩ̇, šãud̥ì*

III. *grú·dan, l̥p̥šĩ̇ñ, šãud̥ãñ*

Š. *arklĩ·s / arklĩ̇, t̥·ve / t̥·vas*

Daugiskaita

gru·dãĩ, l̥p̥šẽĩ, šãudãĩ, t̥·vãĩ

gru·dũ, l̥p̥šĩ̇, šãudũ, t̥·vũ

gru·dá·m, l̥p̥šẽ·m, šãudã·m, t̥·vã·m

gru·dũs, l̥p̥šĩ̇s, šãudũs, t̥·vũs

gru·dãĩ·s, l̥p̥šẽĩ·s, šãudãĩ·s, t̥·vãĩ·s

gru·du·sã, l̥p̥šũ·sã, šãudu·sã,

gru·dũ·snã, l̥p̥šĩ̇·snã, šãudũ·snã

arkleĩ, t̥·vãĩ

11. Pateiktoje jaunosios kartos atstovų paradigmoje matyti, kad labiausiai įvairuoja vienaskaitos įnagininkas ir daugiskaitos galininkas, rečiau susvyruoja vienaskaitos vietininkų (lokatyvo ir iliatyvo) kirčiavimas. Pastebėta, kad kirčiuoti gale dažniau linkstama *dgs. galininko* nei *dgs. vietininko* ar *vns. įnagininko* lytis.

Kirtis nukeliamas net ir tais atvejais, kai tvirtapradiškai kirčiuoto skiemens pamatas yra dvibalsiai ar mišrieji dvigarsiai¹¹ (plg. Grumadienė 1994, 102). „Išly-

¹⁰ Kai kurių to paties kamieno daiktavardžių kirčio vieta svyruoja: *vns. įnagininkas* greta kirčiuojamas pagal trečiąją akcentinę paradigmą.

¹¹ Nors vyresnės kartos atstovai pakankamai gerai taria ir skiria priegaides.

gintieji“ variantai sinchronijos požiūriu laikomi hiperkorekciniais, kai kirtis pagal Saussure'o-Fortunatovo dėsnį į trumpą galūnę nukeliamas ne tik iš trumpo ar circumfleksinio skiemens, bet ir iš akūtinio (G r u m a d i e n ė 1988, 144), pvz.: *padė·k pã·gali·* / *lãngùs pagùryñsi* 'sudaužysi' // *išnãšę su·lùs* 'suolus' *lãukañ.* // *ãñksci·dar ryšutùs ryñ·kč.* Jaunesniųjų tekstuose užrašytas ir toks reiškinys, kai bk ketvirtosios kirčiuotės žodžiai sukirčiuojami šaknyje, nepaisant Saussure'o-Fortunatovo dėsnio, pvz., dgs. gal.: *raštveřsù* 'atitversiu' *ačšlãi·mus* 'kiemus' // *nãvažù·k per klã·nus* 'per balas' // *sapnavãũ. aš tokùs sã·pnus* // *turė·jòm kadù* 'kadaise' *du šviř·nus.*

Akivaizdu, kad jaunesnės kartos šnektoje sparčiai nyksta trečioji akcentinė paradigma. Vyresniųjų rišlios kalbos tekstai rodo, kad čia trečiosios akcentinės paradigmos žodžiai kirčiuojami jau dvejai: *bæržá·m* / *bæržus* greta *nuþjã·ukiñ keliz bæržùs* // *daiktá·m* / *dá·iktus* šalia *ici lãñkaĩ. visùz daiktùs parvyñ·kø* // *dãrbá·m* / *dá·rbus* šalia *sunkùz dãrbùs ví·ram palikø* // *rytá·m* / *rytùs* greta *dù rytùz tĩ·gañãũ.* // *su·lá·m* / *sú·lus* 'suolus' greta *išnešę su·lùs* / *sã·kø* / *sė·skit* // *stø·gá·m* / *stø·gus* šalia *visùs stø·gùs lø·pi·č reĩ·kã* // *šãudá·m* / *šá·udus* šalia *sumėskiñ pre klú·nø* 'kluono' *šlapijùs šãudùs* // *tė·vá·m* / *tė·vus* šalia *cik su·nùs pas tẽ·vùz bũ·nã.*

12. Iš pasyvaus vartojimo būklę išgyvenančios sąlygiškai jaunesniųjų ramaškoniškių šnektos tekstų bei specialiai apklausus pastebėta dar viena *o* ir (*i*)*io* kamienų daiktavardžių kirčiavimo ypatybė: dviskiemenius ir daugiaskiemenius daiktavardžius, bk turinčius kilnojamąjį kirtį, linkstama kirčiuoti pastoviai. Kirčio vieta čia nepriklauso nuo balsinės priesagos akcentinių savybių (plg. S t u n d ž i a 1991, 77). Vyresnioji karta tuos žodžius dar palyginti dažnai sukirčiuoja pagal kilnojamojo kirčio akcentinę paradigmą. Perėjimą prie pastovaus šakninio kirčiavimo, matyt, nulėmė ne vien tik abiejų krašte vartojamų kalbų – lietuvių ir baltarusių – daiktavardžių kirčio vietos sutapimas, bet ir svetimos leksikos gausumas lietuvių šnektoje. Čia lyginamos jaunesniosios kartos atstovų paradigmos, sudarytos iš analizuojamo kamieno dviskiemenių ir daugiaskiemenių žodžių, bk turinčių kilnojamąjį kirtį (atkreiptinas dėmesys į tai, kad baltarusių kalbos atitikmenys gali būti ir kito kamieno, turėti kitą šaknį):

V i e n a s k a i t a

lietuvių

- V. *rã·tas, kočẽ·las, žõ·zis, upã·lis*
 K. *rã·tø, kočẽ·lø, žõ·žø, upã·lø*
 N. *rã·tu, kočẽ·lu, žõ·žu, upã·lu*
 G. *rã·tu, kočẽ·lu, žõ·zi, upã·li*
 Įn. *rã·tu / ratù, kočẽ·lu, žõ·žu, upã·lu*
 Vt. *rã·ti / ratì, kočẽ·li, žõ·zi (i), upã·li (i)*
 III. *rã·tan, kočẽ·lan, žõ·zin, upã·lin*

baltarusių

- kóla, válak, slóva, крыніца*¹²
kóla, válka, slóva, крынісы
kólu, válku, slóvu, крынісы
kóla, válak, sláva, крыніцу
kólam, válam, slóvam, крыніцаі
u kóle, u válku, u slóve, u крынісы
u kóla, u válak, u slóva, u крыніцу

¹² Lietuvių šnektoje šio žodžio riekšme dar vartojamas *šãlcinis* 'šaltinis'.

Daugiskaita

<p>V. <i>rã·tai, kočė·lai, žõ·zei, upã·lei</i></p> <p>K. <i>rã·tu·, kočė·lu·, žõ·žu·, upã·lu·</i></p> <p>N. <i>rã·tam, kočė·lam, žõ·žam, upã·læm</i></p> <p>G. <i>rã·tus, kočė·lus, žõ·žus, upã·lus</i></p> <p>Įn. <i>rã·tais, kočė·lais, žõ·zeis, upã·leis</i></p> <p>Vt. <i>rã·tusα, kočė·lusα, žõ·žusα, upã·lusα</i></p> <p>III. <i>rã·tusna, kočė·lusna, žõ·žusna, upã·lusna</i></p>	<p><i>κόλυ, válki, slónvy, krynícy</i></p> <p><i>kólau, válkau, slónau, krynícau</i></p> <p><i>kólam, válkam, slóvam, krynícam</i></p> <p><i>κόλυ, válki, slónvy, krynícy</i></p> <p><i>kólami, válkami, slóvami, krynícami</i></p> <p><i>u kólax, u válkax, u slóvax, u krynícax</i></p> <p><i>u kóly, u válki, u slónvy, u kryńicy</i></p>
--	--

13. Iš pateiktų pavyzdžių matyti dar vienas lietuvių ir baltarusių kalbų sandūros rezultatas: lietuvių šnektoje linkstama į šakninį kirčiavimą. Tačiau stabilumo čia dar nėra, gausu variantų, daugiau būdingų vyresniųjų kalbai: vns. *įnagininką* ir *vietininką*, dgs. *vardininką, kilmininką, naudininką, galininką, iliatyvą* jie linkę sukirčiuoti tiek šaknyje, tiek galūnėje. Pvz.: vns. įnag.: *su plū·gu dar næmokė·į á·rĉ // nægalū tú·m rã·ktu ažrakí·nĉ* šalia *lá·ušk / bõ·raktù næa(d)darý·si*; vns. viet.: *mõi·bũvõĭ raisti* šalia *lašė·ku*: (kaimo pav. Lašėkai) *raĩ·sti kadù spãlgænu* ‘kadaisė spanguolių’ *bũvõ*; dgs. vard.: *koĭ·ã·ni·s lænkãĩ*. šalia *ci·læ·nkãĩ* *arganizã·võ tøkès pšedmõ·vas* ‘pasitari-mus’; iš *tõ·s rã·ganõs ci(k)·kãulãĩ*. ir *li·kõ* šalia *jũ·ká·rve / cik·sku·rĕ* ir *kã·ulãĩ*; dgs. kilm.: *papa·rĉũ*: *lã·pais kibiru·ũždenĝæm* šalia *in·ká·lnõ* *papa·rĉũ*: *pryá·ugi*.; dgs. naud.: *a·dabeř·bažní·ĉũ*: *lænkã·m*¹³ *è(d)dave*; dgs. gal.: *nušãũ·k bã·tus / pagulė·k* šalia *eisi mæ·žun* ‘į mišką’ / *tai·gumiñus batùs apšãũ·k*; dgs. iliatyvas: *nækĩšk kõ·ju·ratù·snã* šalia *un·šakė* *rã·tusna* *iñsisũkõ*. Jaunesnė karta kilnojamojo kirčio paradigmos žo-džius tvirčiau ir dažniau kirčiuoja šaknyje (žr. paradigmą). Įprasta pastoviai kirčiuoti abiem kalboms bendrašaknius žodžius, senus skolinius (ypač tais atvejais, kai sutampa žodžių skiemenų skaičius ir giminė). Jei nesutampa, jaunesnioji ramaškoniškių karta suabejoja: tame pačiame pasakojime lietuvių kalbos žodžius gali sukirčiuoti keleriopai. Pavyzdžiui:

Vns. Įn. *kiř·vũ / kiřvũ, žõ·žu / žõ·žũ* (baltarusių šnektoje jie yra kitos giminės: mot. g. *sekiera*, bev. g. *slóva*);

Dgs. G. *kã·ulus / kãulùs, kiř·vũs / kiřvùs, rã·tus / ratùs* (br. bev. g. *kóla*, mot. g. *kósc*);

Įn. *glė·beis / glė·beĩs* (br. bev. g. *berémami*).

Todėl būtų galima daryti prielaidą, kad vardažodžių kirčiavimas šnektoje yra ge-rokai išklibintas. Nors aiškios tendencijos pereiti į pastovųjį kirtį nėra, tačiau dėl įvairių priežasčių, įskaitant ir baltarusių kalbos įtaką, randasi vis daugiau naujų pa-stoviojo kirčiavimo pavyzdžių. Į baltarusių kalbos kirčiavimo modelį pirmiausia orien-tuojasi jaunesnioji ramaškoniškių karta: beveik 70% dviskiemenių ir daugiaskiemenių

¹³ Naudininko formos šnektoje jau labai retos, tiek vienaskaitos, tiek daugiskaitos naudininkas dažniausiai vartojamas prielinksninis: *dėl + vardažodžio kilmininkas*, pvz.: *pirkãũ·dėl·brõ·lõ* (pirkau bro-liui); *è(d)dave dėl·võkeũ* (atidavė vokiečiams).

õ ir (i)jõ kamienų antrosios akcentinės paradigmos žodžių kirčiuojama pastoviai. Vyresnioji karta, mažiau veikiama baltarusių kalbos, matyt, laikosi kirčiavimo sistemos paprastinimo principo: kirčio vieta paradigmoje išlyginama, suvienodinama pagal vyraujančių paradigmos formų kirčio vietą, pvz.¹⁴: *grė·bãu lã·pus; ã·štrynãu peĩ·lus; só·pa piř·stus; kviẽcæ studeñ·tus piř·kon; išpenė·jãu veř·šus; tai·so væžbimus; lãĩ·kõ viščũkus; gæ·lbejõm žĩ·dus; skaitãũ. l'etũviřkus žurnã·lus*. Kalbamuoju atveju dažniausiai kirčiuojamas antrasis nuo galo skiemuo. Dėl minėtos priežasties iš jaunesniosios kartos kalbos iš esmės beveik išnyko antroji daiktavardžių akcentinė paradigma.

14. Ramaškonių lietuvių šnekoje pastovų šaknies kirtį visuose vienaskaitos linkniuose beveik nuosekliai išlaiko šie õ ir (i)jõ kamienų savi ir svetimi daiktavardžiai¹⁵ (žodžiai bk ar kai kuriose kitose šnektose yra antrosios kirčiuotės):

a) žodžiai, kurių šaknys abiejose kalbose nesutampa: *bõtã·gas ~ bíč, jẽ·glis ~ jadlavéc, kiř·vis ~ sekiéra, kiřkis ~ zájac, rã·tas ~ kóla, sã·nis ~ zét, starãk, řãlcinis ~ krynica, væžbimas ~ vós, upã·lis ~ ručėj, krynica, veř·šis ~ celũk, viščũkas ~ kurčũk;*

b) žodžiai, kurių šaknys sutampa (seni ir nauji skoliniai, bendri žodžiai): *aktã·ras ~ aktár, anũ·kas ~ unũk, baravĩ·kas ~ baravĩk, blĩ·nas ~ blĩn, bæ·bras ~ babór, burõ·kas ~ burák, cũ·das ~ cúda, čẽ·sas ~ čás, grĩ·bas ~ grĩp, kalõšas ~ kalóš, karõ·sas ~ karás, kopũ·stas ~ kapũsta, krã·pas ~ króp, pamidõras ~ pamidór, pi·rã·gas ~ piróx, plũ·gas ~ plũx, põ·nas ~ pãn, sõ·das ~ sát, vainikas ~ vænók, žurnã·las ~ žurnál.*

Vyresnioji informantų karta kiek daugiau sukirčiuoja pagal antrąją akcentinę paradigmą: *ãutũs* 'audinio gabalas, skuduras' *sulijõ // a·bã·tam pinigũ·nelikõ // peř·mætũs tai·dũ perřũs pèskeržæm // važũjæm su·tẽ·vu i·rãĩ·stũs sprãlgænu* 'spanguolių' // *eĩ·davõm žĩ·dãm bú·lbu·kãšč*.

15. Kai kurie galūninio kirčiavimo variantai galėtų būti susiję su vadinamąja kuopine daugiskaita, kurios relikto aptinkama pietų ir rytų aukštaičių šnektose (plg. Stundžia 1981, 191–196; Grumadienė 1994, 105–108; Mikulėnienė 1996, 152; Lazauskaitė-Ragaišienė 2000, 165; 2001, 100–102, ir kt.). Kuopinės daugiskaitos galūninis kirčiavimas, matyt, dar viena svarbi priežastis, kodėl šakninio kirčiavimo õ ir (i)jõ kamienų daiktavardžių daugiskaitos vardininką ir kilmininką abiejų kartų Ramaškonių šnektos atstovai linkę kirčiuoti galūnėje, pvz. (dviskiemeniai): *kãulãĩ / kãulũ·* šalia *kã·ulãi*; *ku·šneĩ / ku·šnũ·*; *krapãĩ / krapũ·*; *l'etuveĩ / l'etuvũ·* šalia *l'etũ·vei*; *latveĩ / latvũ·*; *lænkaĩ / lænkũ·* šalia *lã·nkãi / lã·nku·*; *řãukřtaĩ / řãukřtũ·* šalia *řã·ukřtai / řã·ukřtu·*; *tvartãĩ / tvartũ·* šalia *tvã·rtãi / tvã·rtu·*; *raktãĩ / raktũ·* šalia *rã·ktãi / rã·ktu·*; *vi·drãĩ* 'kibirai' / *vi·drũ·*; (daugiaskiemeniai): *bõtagãĩ / bõtagũ·* šalia *bõtã·gãi / bõtã·gu·*; *grãmzi·mãĩ / grãmzi·mũ·* 'grendymas'; *papãrceĩ / papãrcũ·*; *spragælaĩ / spragælũ·* ir pan. Tačiau Ramaškonių šnekoje paprastosios ir kuopinės daugiskaitos priešpriešos atvejų neaptikta – kuopine reikšme užfiksuota ir šakninio, ir galūninio kirčiavimo pavyzdžių: *řã·ñdẽ bẽ·čei* (tokia pravardė) *gã·nõ*

¹⁴ Daugiausia užrašyta daugiskaitos galininko pavyzdžių.

¹⁵ Pavyzdžiai pateikiami abiem kalbomis.

(gyvulius) ir *næatvažã·vø be·čeĩ*. // *tĩ lævonũ*. (pravardė) *piřkæ* // *lævõ·nai jãu_sã.vø ei.lv adgã·nĩ* ir t. t.

16. Pagal tą patį modelį šnektoje kirčiuojami kai kurie daugiskaitiniai daiktavardžiai, pavyzdžiui, dgs. galininkas: *marškiñùs, pavalkùs, pælanùs, sëmænùs*. Galūninis daugiaskiemenių daiktavardžių kirčiavimas buvo apibendrintas nykstančiose Lazūnų, Zietelos tarmėse (Petrauskas, Vidugiris 1987, 59), plg: *ãudeklùs, þjæutuvùs, vailokùs, avizàs, ob"oľùs, samanàs, voværàs* ir pan. (dar plg. Senkus 1959, 217, 225). Ramaškonių šnektoje vyresnioji karta *õ* ir *(i)jõ* kamienų daugiaskiemenių daiktavardžius gana dažnai greta kirčiuoja ir šaknyje: *ã·lærus* 'ajerus', *ã·ptvarus, ã·tlaidus, õ·boľus, pã·galus, pæ·lanus, rí·šutus, sprã·gælus, vé·darus, vĩ·ralus, žã·garus*. Iš jaunesniųjų kalbos užfiksuota daugiau galūninių variantų. Tai galima aiškinti ir tuo, kad šiuos atstovus menkai yra paveikusi bendrinė lietuvių kalba, todėl jie savo kalboje išlaikė seną bendrą pietų aukštaičių ypatybę.

17. Apibendrinant pateiktą periferinės Ramaškonių šnektos *õ*, ir *(i)jõ* kamienų daiktavardžių kirčiavimo analizę, galimos tokios svarbesnės išvados:

17. 1. Tiriamų dabartinės Baltarusijos apylinkių kalbų – lietuvių ir baltarusių – duomenų analizė patvirtina esant lietuvišką substratinį aprašomų teritorijų dabartinių šnektų pamatą (plg. Grinaveckienė 1993, 130). Varanavo krašto lietuvių šnektą, nuolat gožiama slavų kalbų, tebėra išlaikiusi pagrindinius fonetikos, akcentologijos, morfologijos, leksikos ir kitus bruožus, ir tai puikiai atspindi Ramaškonių arealo lietuvių seniausios kartos šnektą. Tò negalima pritaikyti sąlygiškai jaunesniajai kartai. Jos kalboje aptinkama vis daugiau naujovių.

17. 2. Šnektos trečiosios ir ketvirtosios akcentinės paradigmos dviskiemeniai *õ*, ir *(i)jõ* kamienų daiktavardžiai patvirtina pietų aukštaičiams būdingą galūninio kirčiavimo tendenciją. Seniausių žmonių kalboje tai aiškintina morfologiniu išlyginiu. Šnektai būdingas koloninis kirčiavimo tipas įsigali dėl analogijos bei priegaidžių niveliacijos, kuri ypač ryški jaunesniosios pateikėjų kartos kalboje: akūtinės šaknies žodžiai kirčiuojami kaip tvirtagaliai – galūnėje, t. y. beveik visus trečiosios akcentinės paradigmos žodžius linkstama kirčiuoti pagal ketvirtąją kirčiuotę.

17. 3. Didelis šnektos linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo variantiškumas bendrą vaizdą iš pirmo žvilgsnio daro gana chaotišką. Tačiau iš tikro taip nėra: nors ir stipriai apiręs ir išklibintas, kirčiavimas čia turi tam tikrų tendencijų, bendrų visoms paribio šnektoms: pvz., didesnė dalis antrosios akcentinės paradigmos žodžių kirčiuojami pastoviai (ypač bendri lietuvių ir baltarusių šnektoms žodžiai, seni skoliniai). Todėl Ramaškonių šnektoje jau beveik išnyko antroji vyriškojo linksniavimo daiktavardžių akcentinė paradigma.

17. 4. Ramaškonių šnektoje paprastosios ir kuopinės daugiskaitos priešprieša smarkiai apnyko, turbūt daugiau dėl išorinių priežasčių. Galūninis *õ* ir *(i)jõ* kamienų daiktavardžių dgs. *vardininko* bei *kilmininko* kirčiavimas, buvęs būdingas kuopinei daugiskaitai, šnektoje daugeliu atveju yra apibendrinamas.

DIE EIGENTÜMLICHKEIT DER BETONUNG SUBSTANTIVISCHER *ō*- UND (*i*)*ĩō*-STÄMME IN DER MUNDART VON RAMAŠKONYS

Zusammenfassung

In diesem Aufsatz werden einige Eigentümlichkeiten des Akzentsystems der um Ramaškonys, ein Dorf im Kreis Voronovo (Weißrußland), gesprochenen litauischen Mundart dargestellt. Es wird ein Versuch unternommen, die Motivierung der vor sich gehenden Änderungen aufzudecken. Für die Analyse der substantivischen Betonungsmuster wurde eines der besser erhaltenen maskulinen Deklinationstypen, die maskulinen *ō*- und (*i*)*ĩō*-Stämme, ausgewählt.

Die Vertreter der untersuchten peripheren Mundart sind alle zwei- oder sogar dreisprachig, und sie beherrschen in ungleichem Maße ihre litauische Muttersprache. Deshalb wurden die aufgrund von Tonbandaufnahmen sowie von unmittelbarer Informantenbefragung ermittelten Akzentparadigmen zweier Vertreter verschiedener Generationen miteinander verglichen, und zwar der ältesten (um 80 Jahre alt) und einer verhältnismäßig jüngeren (um 60 Jahre alt).

Das erheblich gelockerte und ins Schwanken geratene Akzentsystem der Substantive weist eine für alle Mundarten der Grenzgebiete charakteristische Tendenz auf: Die zweisilbigen substantivischen *ō*- und (*i*)*ĩō*-Stämme des 3. und 4. Akzentparadigmas bestätigen die fürs Sudaukštaitische kennzeichnende Neigung zur Endbetonung. In der Sprache der ältesten Generation ist das durch morphologischen Ausgleich zu erklären. Der kolumnale Akzenttyp tritt infolge der Analogiewirkung sowie des Intonationsausgleichs ein, der besonders in der Sprache der zur jüngeren Generation gehörigen Informanten klar hervortritt. Die akutierten Wurzeln werden wie die zirkumflektierten betont, d. h., auf der Endung, so daß fast alle Wörter des 3. Akzentparadigmas dazu neigen, nach dem 4. Paradigma betont zu werden.

Der größere Teil der zum 2. Akzentparadigma gehörigen Wörter weist feste Betonung auf, besonders wenn es sich um der litauischen und der weißrussischen Mundart gemeinsame Wörter oder alte Lehnwörter handelt. Infolgedessen ist das 2. Akzentparadigma der Maskulina in der Mundart von Ramaškonys nahezu völlig beseitigt worden.

Stark zurückgegangen ist, wahrscheinlich wegen äußerer Ursachen, die Differenzierung normaler und kollektiver Pluralformen. Meistens wird die für den kollektiven Plural charakteristische Endbetonung des Akk. und Gen. Pl. der *ō*- und (*i*)*ĩō*-Stämme verallgemeinert.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Чекмонас В., 1988, Функционирование языков и билингвизм (На материале рамашканских говоров), – Lietuvių kalbotyros klausimai, XXVII, 37–54.

Garšva K., 1977, Akcentuacijos ir vokalizmo sąryšis šiaurės vakarų panevėžiškių tarmėje, – Lietuvių arealinės lingvistikos klausimai (Lietuvių kalbotyros klausimai, XVII), 76–88.

Girdenis A., 1991, Žodžio galo priegaidžių kilmė ir raida lietuvių kalboje, – VI tarptautinis baltistų kongresas, 1991 m. spalio 2-4 d. Pranešimų tezės, Vilnius, 33–34.

Grinaveckienė E., 1960, Kai kurios Apso tarmės būdingesnės ypatybės, – Lietuvos TSR MA darbai, serija A, II, 173–191.

Grinaveckienė E., 1993, Kamojų apylinkių (Baltarusijos Pastovių raj.) baltarusių šnektos lituanizmai, – Lietuvių kalbotyros klausimai, XXX, 113–133.

Grinaveckis V., 1972, Nauji duomenys apie vakarų dzūkų tarmės kirčiavimą, – Lietuvos TSR MA darbai, serija A, IV, 181–186.

Grinaveckis V., 1991, Apie vakarų dzūkų tarmės kirčiavimą, – V. Grinaveckis, Lietuvių kalbos tarmių kirčiavimo klausimai, Vilnius, 110–119.

Grumadienė L., 1988, Sociolingvistinis vilniečių lietuvių kalbos tyrimas: konsonantizmas ir akcentuacija, – Lietuvių kalbotyros klausimai, XXVII, 132–149.

- Grumadienė L., 1992, Kirčiuočių mišimas Punsko jaunimo kalboje, – Lietuvių kalbos tarmės ir jų tyrinėjimai. Praeitis ir dabartis. Konferencijos Antanui Saliui paminėti pranešimų tezės, Vilnius, 11.
- Grumadienė L., 1994, Keletas naujesnių Punsko šnektos linksniavimo ir kirčiavimo ypatybių, – Lietuvių kalbotyros klausimai, XXXIV, 97–105.
- Grumadienė L., 1996, Sociolingvistinis dabartinės šnekamosios lietuvių kalbos tyrimo aspektas, – Lietuvių kalbotyros klausimai, XXXVI, 190–198.
- Лабов У., 1975, О механизме языковых изменений, – Новое в лингвистике, VII, Москва, 199–228.
- Lazauskaitė-Ragaišienė V., 2001, Dviskiemenių *u* kamieno daiktavardžių kirčiavimo variantai pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių paribio šnektose, – Paribio tarmių ir kalbų problemos. Tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimai, Šiauliai, 97–109
- Lazauskaitė-Ragaišienė V., 2000, Dviskiemenių *u* kamieno daiktavardžių kirčiavimo raida pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių paribio šnektose, – Baltistica, XXXV (2), 159–169.
- Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programa. Morfologija, sud. D. Mikulėnienė, K. Morčūnas, Vilnius, 1995.
- Lipskienė J., A. Vidugiris, 1967, Dieveniškių tarmė, – Lietuvių kalbos gramatinė sandara (Lietuvių kalbotyros klausimai, IX), 182–222.
- Markevičienė, 1999, Aukštaičių tarmių tekstai, I, Vilnius.
- Mikulėnienė D., 1992, Priegaidžių raidos klausimu, – Jono Kazlausko diena: istorinės gramatikos dalykai. Konferencijos pranešimų tezės, Vilnius, 13–14.
- Mikulėnienė D., 1993, Priegaidžių defonologizacijos tendencijos Gervėčių tarmėje, – Lietuvių kalbotyros klausimai, XXX, 95–104.
- Mikulėnienė D., 1996, Dėl linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo variantų pietinėse aukštaičių tarmėse, – Lietuvių kalbotyros klausimai, XXXIV, 148–155.
- Naktinienė G., A. Paulauskienė, V. Vitkauskas, 1988, Druskininkų tarmės žodynas, Vilnius.
- Petrauskas J., A. Vidugiris, 1985, Lazūnų tarmės žodynas, Vilnius.
- Petrauskas J., A. Vidugiris, 1987, Lazūnų tarmės tekstai, Vilnius.
- Senkus J., 1958, Kai kurie Lazūnų tarmės ypatumai, – Lietuvos MA darbai, serija A, I, 183–194.
- Senkus J., 1959, Lazūnų tarmės tekstai, – Lietuvių kalbotyros klausimai, II, 215–230.
- Stundžia B., 1984, Lietuvių kalbos dviskiemenių daiktavardžių kirčiavimo variantai, – Kalbotyra, XXXV(1), 86–92.
- Stundžia B., 1981, Daugiskaitiniai asmenvardiniai oikonimai ir jų reikšmė linksniavimo bei kirčiavimo sistemų rekonstrukcijai, – Lietuvių kalbotyros klausimai, XXI, 185–198.
- Stundžia B., 1992, Paprastųjų vardažodžių kirčiavimo dėsningumai, – Lituanistica, II, 71–82.
- Stundžia B., 1994, Daiktavardžio kamienų bei giminių variantai baltų kalbose (ide. bendroji ir baltų bei slavų kalbų leksika), – Baltistica, XXVII (2), 13–30.
- Šukys J., 1960, Būdingesnės Ramaškonių šnektos ypatybės, – Lietuvių kalbotyros klausimai, III, 177–187.
- Tuomienė N., 2001, Ramaškonių šnektos *u*, *ju* kamienų daiktavardžių linksniavimas, – Paribio tarmių ir kalbų problemos (tarptautinės konferencijos, skirtos Europos kalbų metams, pranešimai), Šiauliai, 156–169.
- Vidugiris A., 1969, Zietelos tarmės daiktavardis, – Lietuvių kalbotyros klausimai, II, 147–180.
- Vidugiris A., 1959, Kai kurios Zietelos tarmės ypatybės, – Lietuvių kalbotyros klausimai, II, 195–213.
- Zinkevičius Z., 1966, Lietuvių dialektologija, Vilnius.
- Zinkevičius Z., 1979, Kirčio atitraukimas ir kirčiavimo paradigmos, – Kalbotyra, XXX (1), 90–93.